

O starosti konjeniškega groba št. 16 z latenskega grobišča na beograjski Karaburmi

Dragan Božič

Najdiščni podatki in opis pridatkov

V letih 1958–1963 je bilo na Karaburmi v Beogradu pod vodstvom Jovana Todorovića izkopano eno najpomembnejših latenskodobnih grobišč v Jugoslaviji.¹ Od vseh drugih grobov odstopa po izjemnosti pridatkov grob številka 16, v katerem sta bila pokopana konjenik in njegov konj.² Žal je bil prekopan že pred izkopavanjem. V njem so našli le še dele človeškega in konjskega okostja, železno brzdo³ in bronasto ovratnico (sl. 1:5).⁴

Brzda je sestavljena iz dveh stranic, podbradnice in dvodelnih žval. Zgornja konca stranic sta zavihana nazaj in se končujeta s polkroglastima gumboma. Stranici imata v spodnjem delu pravokotni razširitvi, v katerih so po tri luknjice. V srednjih dveh tiči masivna podbradnica, ki se oži od sredine proti stranicama, ki se spodaj končujeta z obročkoma. Vanju so vtaknjene dvodelne žvale, na katerih so nanizani: ob stranicah dva obeska, ki sta imela prvotno najverjetneje obliko črke omega (danes imata odlomljene konce), proti sredini žval pa izmenoma bronasti valjčki in bronasti obročki s po štirimi gobastimi izrastki. Na podlagi navedenih značilnosti lahko to brzdo z gotovostjo uvrstimo med brzde s podbradnico tračanske vrste.⁵⁻⁶

Ovratnica je masivna in gladka. En konec se končuje s tulčkom, drugi z zobom. Oba sta preluknjana. Ko so konca spojili, so se luknjice ujele in skoznje so vdeli zakovico. Potemtakem gre za ovratnico z zakovičnim zobatim spojem.

Dosedanje datacije

Glede na dejstvo, da je bil grob objavljen že l. 1972, in glede na izjemnost v njem najdenih pridatkov, ne preseneča, da so njegovo starost doslej že večkrat obravnavali.

O njej je prvi pisal sam izkopavalec, Jovan Todorović.⁷ Trdil je, da na drugih najdiščih niso našli nobenih podobnih brzd (kar seveda ne drži, saj je med latenskodobnim gradivom iz Bolgarije, ki ga je Todorović sicer obravnaval, kopica brzd iste vrste⁸), in da spremno gradivo iz groba 16 (s tem je seveda mislil ovratnico) ne omogoča natančnega datiranja. Zaradi dozdevnega po-

manjkanja analognih brzd je primerek s Karaburme povezal s – po njegovem mnenju – podobnima primerkoma z Gardoša in Zmajevca, ki naj bi izvirala iz prehodne stare v našo ero oziroma iz konca 1. stoletja pr. n. š.. Brzda s Karaburme se mu je vseeno zdela nekoliko starejša, zato jo je postavil v prvo polovico 1. stoletja pr. n. š. Ne da bi bil Todorović to izrecno zapisal, je iz tega seveda sledilo, da grob 16 izvira iz 1. stoletja pr. n. š., da je torej *poznolatenski*. Videli bomo, da je ta datacija točna, čeprav je Todorović prišel do nje po napačni poti. Povsem je namreč zanemaril analogne brzde iz Bolgarije, oprl pa se je na primerka z Gardoša in Zmajevca. Vendar je primerek z Gardoša v resnici druge vrste in precej starejši (narejen je bil torej precej pred koncem stare ere),⁹ brzda z Zmajevca pa sploh ni nikoli obstajala. Predmet s tega najdišča, o katerem je bil Todorović prepričan, da gre za stranico konjske brzde, je namreč v resnici paličasta pasna spona.¹⁰

Pozneje je Todorović od navedene datacije brzde iz groba 16 s Karaburme odstopil. Še vedno je menil, da je oba predmeta, brzdo in ovratnico, zaradi pomanjkanja analognih primerkov težko datirati.¹¹ Ne glede na to pa je izrazil domnevo, da je ovratnica nastala v 3. stoletju pr. n. š. Očitno je zaradi tega datiral grob 16 v prehod iz starejše v mlajšo stopnjo III. obdobja svoje kronološke razdelitve latenske dobe v jugoslovanskem Podonavju, absolutno pa v čas okrog leta 200 pr. n. š.¹²

¹ J. Todorović, Praistorijska Karaburma 1 (1972).

² *Ib.*, 15s, T. 6: grob 16.

³ *Fotografija*: J. Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi* (1968) 148, T. 36: 3; W. M. Werner, v: *Keltski voz* (1984), Abb. 4: 5.

⁴ *Fotografija*: Todorović (op. 1) T. 45: 6.

⁵ Z. Woźniak, *Wschodnie pogranicze kultury lateńskiej* (1974) 112ss, ryc. 8: 13,22; 11: 10,14.

⁶ V. Zirra, *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 8, 1981, 124ss, Abb. 4-6.

⁷ Todorović (op. 3) 78.

⁸ *Ib.*, 96.

⁹ Woźniak (op. 5) 113, op. 175.

¹⁰ D. Božič, *Arh. vestnik* 34, 1983, 421 ss.

¹¹ Todorović (op. 1) 66, 80.

¹² *Ib.*, 86, 88; prim. Todorović, *Skordisci* (1974) 58, 75 in 94.

Za Todorovičem se je datacije groba 16 s Karaburme dotaknil Poljak Z. *Woźniak*.¹³ Menil je, da izvira iz zgodnjelatenskega obdobja. Skupaj z grobom iz Liljač v Bolgariji naj bi dokazoval, da so brzde tračanske vrste nastale že v sredini 3. stoletja pr. n.š. ali še prej. Takšno datacijo obravnavanega groba je *Woźniak* oprl na domnevno starost ovratnice. Le-ta ima namreč natančno vzporednico v ovratnici iz Komareva v Bolgariji, ravno tako odkriti v konjenikovem grobu.¹⁴ Slednjo je primerjal z ovratnicami z zobatim spojem, po njegovem mnenju značilnimi zlasti za stopnjo LT B1.¹⁵ Dve ovratnici z zobatim spojem (iz Stradonic in s Štalenskega vrha pri Celovcu) pa naj bi vendarle nakazovali možnost, da so take ovratnice uporabljali še kasneje, po stopnji LT B1. Pri tem pa je spregledal važno oblikovno podrobnost. Prav ovratnice iz Stradonic, s Štalenskega vrha, iz Komareva in s Karaburme (sl. 1:5) namreč ne pripadajo povsem isti vrsti kot zgodnjelatenski primerki. Vse se od njih ločijo po tem, da imajo zakovičen zobati spoj.

Tretji, ki je pred nami datiral grob Karaburma 16, pa je bil Čehoslovak J. *Bujna*. Leta 1978 je napisal doktorsko disertacijo, katere izvleček je objavil leta 1982.¹⁶ V njej je analiziral družbeno strukturo, kot jo razodevajo latenskodobna grobišča v Karpatski kotlini. Kot pripomoček si je izdelal kronološko shemo s stopnjami LT B1, B2a, B2b, B2/C1, C1a in C1b. Vanjo je vključil tudi velik del grobov s treh največjih latenskodobnih grobišč v jugoslovanskem Podonavju (Beograd – Karaburma, Beograd – Rospri Čuprija in Osijek – Donji Grad).¹⁷ Pri tem pa žal ni imel najbolj srečne roke. Glavna slabost njegovih datacij je v tem, da se je pri dataciji poznolatskih grobov nekritično naslonil na Todorovičevo kronologijo. Večino grobov, ki resnično sodijo v stopnji LT B2 in LT C1, je sicer pravilno datiral, ker pač vsebujejo tako gradivo, kakršno se pojavlja tudi drugod po Karpatski kotlini (zelo neprepričljiva je le njegova delitev stopenj LT B2 in LT C1 na podstopnji a in b), smolo pa je imel s tistimi poznolatskimi grobovi, ki jim je Todorović pripisal preveliko starost. Ti namreč vsebujejo tako gradivo, ki ga je *Bujna* slabo poznal, ker se v Karpatski kotlini zunaj jugoslovanskega Podonavja ne pojavlja. Povsod tam namreč grobišča latenske dobe zamro s stopnjo LT C1.¹⁸ Tako je, da navedem samo par primerov, groba Karaburma 14 in 15 napačno datiral v stopnjo LT B2a¹⁹ (Todorović ju je sicer uvrstil v svojo stopnjo IIIa,²⁰ ki ji približno ustreza stopnja LT B2b J. *Bujne* ²¹), grob Karaburma 4 v stopnjo LT B2/C1²² (Todorović v prehod stopnje IIIa v IIIb²³), grobove Karaburma 20, 21, 114, 123 in 172 pa v stopnjo LT C1b²⁴ (Todorović v stopnjo IIIb²⁵). Poznolatsko starost vseh teh grobov sem poskusil dokazati v razpravi, ki je nastala dve leti po disertaciji J. *Bujne*.²⁶ V vseh so bili najdeni značilni poznolatski predmeti, kot so ponev vrste Aylesford²⁷ (grob 21), vrč z dvema visokima ročajema²⁸ (grob 4, 114, 123 in 172), sekač s ploščatim ročajem z obročkom²⁹ (grob 20, 114, 172), astragalni pas vrste Beograd³⁰ (grob 15) in pasna spona vrste Laminci³¹ (grob 14). Da sem v svoji razpravi o relativni kronologiji latenske dobe v jugoslovanskem Podonavju utemeljeno popravil Todorovičeve datacije nekaterih grobov s Karaburme in Rospri Čuprije, sta potrdili dve študiji, objavljeni v zadnjih dveh letih. Ena je posvečena poznolatskim pasnim sponam vrste Laminci,³² druga pa obravnava zgodnje- in srednjelatenske kantarose in poznolatske vrče z nizkim vratom in dvema visokima trakastima ročajema.³³ Nadaljnjo po-

trditev moje kronologije pomeni tudi odkritje groba 1 v Ajmani l. 1981.³⁴ Vseboval je izključno oblike, značilne za stopnjo Beograd 3: bronasto zajemalko vrste Pescate,³⁵ bronasto skledo, ki je enaka skledi iz poznolatskega groba Karaburma 12,³⁶ par suličnih osti z žlebički na listu, ki ima enak okras kot par osti iz groba Karaburma 28,³⁷ krivi nož,³⁸ vrč z dvema visokima trakastima ročajema,³⁹ slikano posodo⁴⁰ itd.

Kot smo že zgoraj povedali, je *Bujna* datiral tudi grob 16 s Karaburme, in sicer v svojo stopnjo LT B2b.⁴¹ Za tako datacijo ni navedel nikakršnega dokaza. Očitno jo je prevzel od Todoroviča, čeprav z manjšim odstopanjem (ta je datiral grob Karaburma 16 v isti čas kot grob Karaburma 4, ki ga je *Bujna* postavil v stopnjo LT B2/C1⁴²). Zato seveda ni čudno, da ni pravilna.

Povzemimo! Dosedanje datacije groba 16 s Karaburme so bile: I. polovica I. stoletja pr. n.š. (Todorović l. 1968), okrog l. 200 pr. n.š. (Todorović l. 1972), zgodnjelatensko obdobje (*Woźniak* l. 1976), LT B2b (*Bujna* l. 1982).

Nova datacija

Da bi ugotovil dejansko starost groba 16 s Karaburme, bom najprej analiziral bronasto ovratnico. Poudarjam, da se loči od sicer podobnih gladkih in masivnih ovratnic in zapestnic zgodnjelatenskega obdobja, ki imajo ali konca z zobatim spojem⁴³ (razlika: konca nista zakovičena) ali ploščata zakovičena konca⁴⁴ (razlika:

¹³ Z. *Woźniak*, *Germania* 54, 1976, 394.

¹⁴ B. Nikolov, *Izvestija na Arheološki Institut* 28, 1965, 185, obr. 24: d.

¹⁵ *Woźniak* (op. 5) 126.

¹⁶ J. *Bujna*, *Památky archeologické* 73, 1982, 312ss.

¹⁷ *Ib.*, 319, št. 33, 34, 36, 406–414, Tabelle 3 na str. 342–344.

¹⁸ *Ib.*, 406.

¹⁹ *Ib.*, 342.

²⁰ Todorović (op. 1) 87s.

²¹ *Bujna* (op. 16) 406.

²² *Ib.*, 343.

²³ Todorović (op. 1) 88.

²⁴ *Bujna* (op. 16) 344.

²⁵ Todorović (op. 1) 89.

²⁶ D. Božič, *Arh. vestnik* 32, 1981, 315ss.

²⁷ *Ib.*, 320, oblika 49.

²⁸ *Ib.*, oblika 59.

²⁹ *Ib.*, oblika 35.

³⁰ *Ib.*, oblika 47.

³¹ *Ib.*, oblika 48.

³² M. Babeş, *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 34, 1983, 196ss.

³³ V. Kruta in M. Szabó, *Études Celtiques* 19, 1982, 51ss.

³⁴ *Keltoi* (1983) 105, sl. 49; D. Krstić v: *Arheološko blago Srbije* (1983) 54 ss, sl. 33/1–33/6.

³⁵ Božič (op. 26) 320, oblika 50.

³⁶ Todorović (op. 1) T. 4: 1; 45: 1. – Datacija groba: Božič (op. 26) 319.

³⁷ Božič (op. 26) 319, oblika 33; Todorović (op. 1) T. 11: grob 28,3,4.

³⁸ Božič (op. 26) 320, oblika 36.

³⁹ *Ib.*, oblika 59.

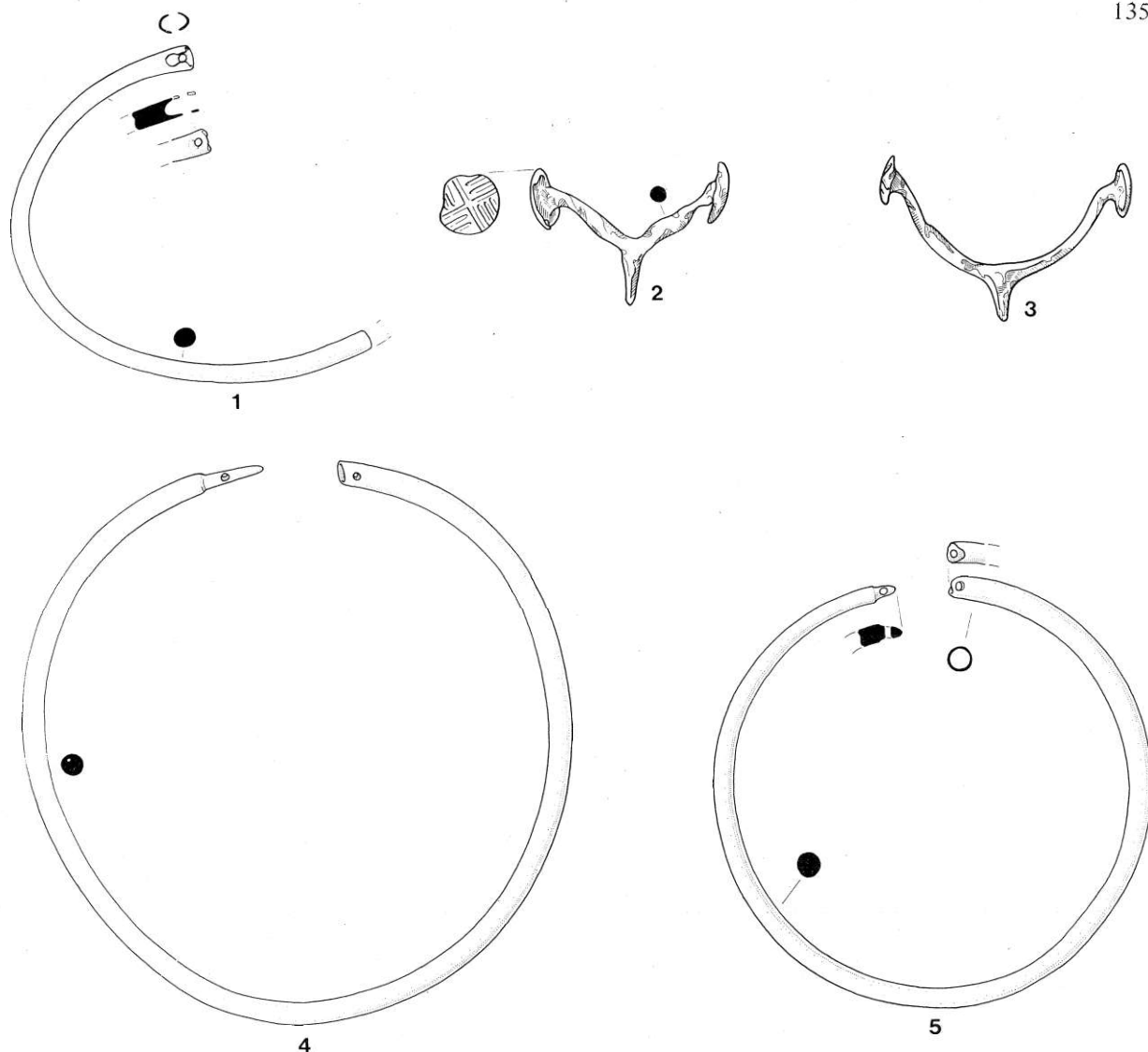
⁴⁰ *Ib.*, oblika 53.

⁴¹ *Bujna* (op. 16) 342, 406.

⁴² Todorović (op. 1) 86, 88.

⁴³ F. R. Hodson, *The La Tène Cemetery at Münsingen–Rain* (1968) Pl. 15: 857,858,862; A. Uzsocki, *Arrabona* 12, 1970, 17ss, tab. 3: 10–13.

⁴⁴ J. Waldhauser, *Archeologické rozhledy* 30, 1978, 143s, obr. 7: 1; L. Pauli, *Der Dürrnberg bei Hallein 3* (1978) 160 in E. Penninger, *Der Dürrnberg bei Hallein 1* (1972) Taf. 41: A6. – Narebrene ovratnice in zapestnice z enakim spojem pozna tudi poznohalštatska kultura jugovzhodnih Alp: *Mengeš – Semesadika*, žgan grob – neobjavljeno izkopavanje M. Sagadina z Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju l. 1978; *Dolenjske Toplice* – B. Teržan, *Arh. vestnik* 27, 1976, 388, T. 81: 4,5,9,11.

Slika 1

Ovratnice z zakovičnim zobatim spojem: 1 Zemun-Gardoš, »grob«; 4 Manching, sonda 105, »jama« c; 5 Beograd-Karaburma, grob 16. – Ostrogi z gumbastimi konci: 2 Zemun-Gardoš, »grob«; 3 Židovar, naselje (po Gaveli). Merilo: 1/2.

konca nimata oblike zoba in tulčka). Isti vrsti kot primerki s Karaburme pripadajo naslednje ovratnice:⁴⁵

1. Beograd – Karaburma, grob 16 (sl. 1: 5),
2. Komarevo – Vračanka, gomilni grob,
3. Zemun – Gardoš, »grob« (sl. 1: 1),
4. Stradonice, naselbina,
5. Manching, sonda 105, »jama« c (sl. 1: 4),
6. Štalenski vrh pri Celovcu, prostor OR/20c.

Ovratnica iz Komareva je bila odkrita v konjeniškem grobu.⁴⁶ Poleg nje je ta vseboval še odlomek brzde tračanske vrste, slabo ohranjen nož in par suličnih osti. Glede na starost zanesljivo datiranih grobov z brzdo te vrste je ta grob najverjetneje poznolatenski.

Ovratnic iz Stradonic⁴⁷ in iz Manchinga⁴⁸ ni mogoče natančno datirati. Za prvo sploh nimamo nobenih najdiščnih podatkov, ovratnica iz Manchinga pa je bila najdena v »jami« c sonde 105 skupaj z železnimi odlomki, keramiko, glinastim ometom, odlomkom glinaste kalupa za vlivanje novcev, človeškimi in živalski-

mi kostmi.⁴⁹ Glede na starost obeh naselbin⁵⁰ pa bi bila datacija v poznolatensko obdobje, ki jo nakazuje primerki s Štalenskega vrha, zelo verjetna, ne pa seveda čisto zanesljiva.

⁴⁵ Mogoče sodi v isto vrsto tudi odlomek bronaste ovratnice, najden v keltskem oppidumu *Hrazany* – L. Jansová, *Hrazany, keltské oppidum na Sedlčansku* (1965) 69, obr. 22: 12.

⁴⁶ Gl. op. 14.

⁴⁷ J. L. Pič, *Starožitnosti země České II/2* (1903) tab. 15: 2,3.

⁴⁸ Doslej neobjavljena. Nanjo me je opozoril kolega M. Guštin iz Brežic. H. Gerdšen iz Ingolstadta mi je posredoval najdiščne podatke in risbo. Njima in F. Schubertu iz Ingolstadta, ki mi je dovolil objavo, se najlepše zahvaljujem. Ovratnica je razstavljena v *Prähistorische Staatssammlung in München*. Inv. št. 1959/17. Pr. 16 cm.

⁴⁹ Podatki H. Gerdšena in W. Krämer, F. Schubert, *Die Ausgrabungen in Manching 1955–1961* (1970) 118, št. 17.

⁵⁰ J. Břeň, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A* 18, 1964, 195ss; W. Krämer, *Germania* 40, 1962, 293ss.

Tudi za primerek z Gardoša⁵¹⁻⁵² ne moremo reči, da je gotovo poznolatenski. Pripada namreč skupini najdb, ki je bila objavljena kot vsebina enega groba. To ni verjetno, ker so med najdbami brzda iz 5. – 4. stoletja pr. n.š.,⁵³ meč srednjelatenske sheme s ščitnikom v obliki črke V⁵⁴ in zgodnjelateška ščitna grba z ročajem.⁵⁵ Vsekakor pa je med njimi tudi en predmet, ki je zanesljivo poznolatenski. To je ostroga (sl. 1: 2).⁵⁶

Za dosedanje primerke velja, da je datacija v poznolatensko obdobje najbolj verjetna ali vsaj možna. V nobenem primeru pa ni stoodstotna. Drugače je s primerkom s Štalenskega vrha na Koroškem.⁵⁷ Najden je bil v prostoru OR/20c. Tik ob njem sta bili dve oljenki, mali keltski srebrniki, dva bronasta ročaja skrinjice in nekaj ozkih, zoglelenih deščic. G. Mosslerjeva je domnevala, da te najdbe predstavljajo ostanke skrinjice in v njej spravljanih predmetov (ovratnica, oljenki in novci). Najdiščno celoto dobro datirata obe oljenki v zgodnjeavgustejski čas.⁵⁸

Vse povedano po našem mnenju odločno nasprotuje dosedanjim datacijam ovratnic s Karaburme in iz Komareva v 3. stoletje⁵⁹ oziroma v stopnjo LT B1⁶⁰ in govori za datacijo vseh ovratnic vrste Karaburma 16 v poznolatensko obdobje.

V grobu 16 s Karaburme je bila poleg ovratnice še brzda tračanske vrste. Brzde te vrste so se po Venedikovu in Wožniaku pojavile v 3. stoletju pr. n.š. in trajale do 1. stoletja n.š. oziroma do 1. stoletja pr. n.š.⁶¹ Njihov nastanek v 3. stoletju opira Wožniak na datacijo grobov s Karaburme, iz Liljač in Lipnice, ki pa je problematična. Problematika starosti groba s Karaburme je predmet tega članka. Grob iz Liljač je bil v prvi objavi popolnoma napačno datiran v 5. stoletje pr. n.š., nato pa ga je Venedikov brez dokazov datiral v sredino 3. stoletja.⁶² Grob iz Lipnice,⁶³ ki bi bil glede na v njem najdeno mahairo res lahko starejši od 1. stoletja pr. n.š., pa je vseboval brzdo, ki se od vseh ostalih brzda tračanske vrste loči po tem, da ima na žvalah take valjčke z zobci, kakršne imajo starejše brzde iz Grčije in Bolgarije.⁶⁴ Če torej zanemarimo nezanesljivo datiran grob iz Liljač in grob z drugačno brzdo iz Lipnice, nam

preostane dejstvo, da sodijo vsi tisti grobovi s tračanskimi brzdami, ki jih lahko zanesljivo datiramo, v poznolatensko obdobje.⁶⁵ To dokazujejo v njih najdeni meči poznolatenske sheme,⁶⁶ okrogle ščitne grbe,⁶⁷ ostroge,⁶⁸ pasna spona.⁶⁹ V isti čas sodi nedvomno tudi brzda iz Lesure, ki ima na žvalah enake obročke z gobastimi izrastki kot primerek s Karaburme.⁷⁰

Na podlagi analize starosti pridatkov groba 16 s Karaburme ugotavljam, da ga je treba datirati v poznolatensko stopnjo Beograd 3.⁷¹

⁵¹ S. Ercegović, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 2, 1961, 127, tab. 4: 5.

⁵² Todorović (op. 3) 139, T. 5: 1.

⁵³ Ercegović (op. 51) 126s, tab. 3: 1. – Prim. H. Donder, Zaumzeug in Griechenland und Cypern (1980) 40ss, 130, Taf. 7–10 (tipi VI–VIII).

⁵⁴ Ercegović (op. 51) 126, tab. 2: 1; 5: 1. – Prim. Božič (op. 26) 318, oblika 19.

⁵⁵ Ercegović (op. 51) 126, tab. 1: 2,3; 5: 2,3. – Prim. E. Schultze, Ausgrabungen und Funde 27, 1982, 69ss, Abb. 2: d,f.

⁵⁶ Ercegović (op. 51) 126, 130s, tab. 3: 2. – Gl. še op. 68.

⁵⁷ G. Mossler, Carinthia I 153, 1963, 75, št. 19, 77s, Abb. 46: 8; 47.

⁵⁸ H. Kenner, Carinthia I 153, 1963, 52–54, št. 9 in 10; Ch. Farka, Die römischen Lampen vom Magdalensberg (1977) 23ss, 182, št. 41 in 43, Taf. 52.

⁵⁹ Todorović (op. 1) 66 in tabela na koncu knjige; Nikolov (op. 14) 202 (Nr. 88).

⁶⁰ Wožniak (op. 5) 126.

⁶¹ I. Venedikov, Izvestija na Arheologičeskija Institut 21, 1957, 161ss; Wožniak (op. 5) 114s; Wožniak (op. 13) 394.

⁶² Venedikov (op. 61) 191, št. 45.

⁶³ Nikolov (op. 14) 185s, obr. 26.

⁶⁴ Donder (op. 53) Taf. 9: 74,75; 10: 79–81; Venedikov (op. 61) obr. 6: b; 11.

⁶⁵ Nikolov (op. 14) 174ss, obr. 15; 23; 25; 30; 32; 33; 41; V. Zirra (op. 6) 126s; Wožniak (op. 5) 186ss (Bahovica, Kamburovo, Vinograd).

⁶⁶ Gl. Božič (op. 26) 319, oblika 30.

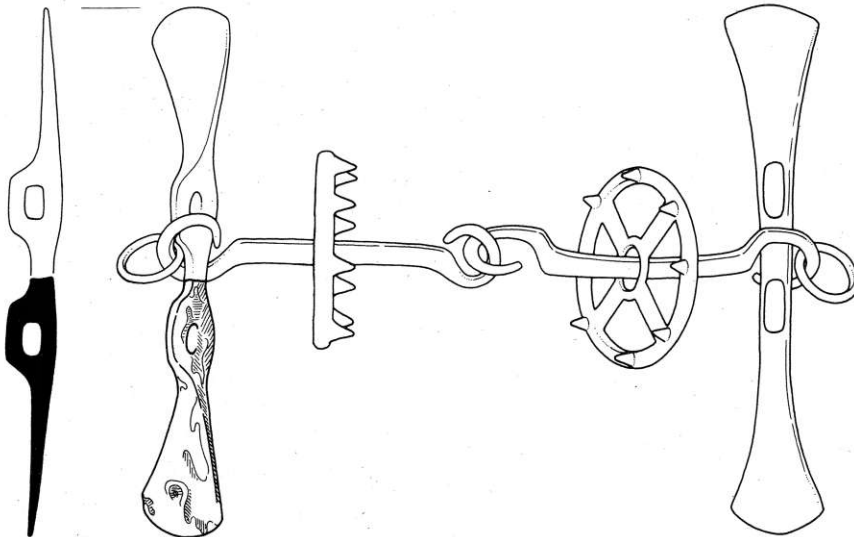
⁶⁷ Ib., 320, oblika 38.

⁶⁸ Gl. M. Guštin, Arh. vestnik 24, 1973, 484, sl. 3: 20.

⁶⁹ Gl. Wožniak (op. 5) 125, op. 262.

⁷⁰ Nikolov (op. 14) 194s, obr. 41b. – Podobni obročki iz oppiduma Stradonice datacijo v poznolatensko obdobje še krepijo. Nanje je opozorila S. Rieckhoff-Pauli (Bayerische Vorgeschichtsblätter 48, 1983, 91, op. 87). – Prim. še J. Meduna, Staré Hradisko (1961) Taf. 7: 1,2.

⁷¹ Božič (op. 26) 319s.

Slika 2
Rekonstrukcija dačanske brzde z Židovarja. Merilo: 1/2.

Razvoj konjske opreme pri Keltih v severni Jugoslaviji

Na najdiščih keltske kulture v severni Jugoslaviji je bilo doslej najdenih že več konjskih brzdi. Odkrite so bile v grobovih (Odžaci, Čirikovac, Roje pri Moravčah, Karaburma 16) in naselbini (Židovar).

Najstarejši sta brzdi iz Odžakov in Čirikovca. Obe sta obročasti brzdi, pripadata pa dvema različicama. Primerki iz Odžakov⁷² ima na sredini vsakega dela žval dvokonično odebelitev,⁷³ pri primerku iz Čirikovca⁷⁴ pa sta dela žval zvita.⁷⁵ Oba grobova sodita v srednjelatenško stopnjo Beograd 2.⁷⁶

Primerki z Roj,⁷⁷ iz Starega Slankamena⁷⁸ in s Karaburme predstavljajo brzde s podbradnico. Zadnji dve sta tračanske vrste. Obe imata na žvalah bronaste obročke z gobastimi izrastki. Brzdi z Roj pri Moravčah sta brez grobne celote. Vendar njuno datacijo nakazuje starost celega grobišča, ki ga je T. Knez sicer datiral v srednjelatenško obdobje,⁷⁹ dejansko pa je poznolatenško, kot je pravilno ugotovil že M. Guštin,⁸⁰ po katerem najstarejši grobovi spadajo na prehod iz srednjelatenškega v poznolatenško obdobje. Samo posamezni predmeti, na primer trakasta ščitna grba, bi bili lahko starejši, velika večina najdb pa je nedvomno poznolatenških. Naj omenimo samo meče, ki so vsi po vrsti poznolatenške sheme (značilni znaki: dolžina okoli 1 m, rezilo enakomerno široko, trn za ročaj rombičnega preseka, spojka nožnice v obliki dveh ležečih črk S), okrogle ščitne grbe in pokalno posodo,⁸¹ kakršne poznamo tudi s poznolatenškega grobišča na Beletovem vrtu v Novem mestu. O žvalah tračanske brzde iz Starega Slankamena nimamo nobenih najdiščinih podatkov, vendar gre za najdišče, kjer se nahaja poznolatenško naselje.⁸² To pomeni, da bi bila datacija v stopnjo Beograd 3 razumljiva, čeprav seveda ne dokazana. Poznolatenško starost groba 16 s Karaburme pa smo že nakazali.

Od brzde z Židovarja⁸³ se je ohranil le del stranice (sl. 2). Vendar je tudi ta dovolj značilen za ugotovitev, da gre za brzdo dačanske vrste.⁸⁴ Take brzde imajo dvodelne žvale. Vsak del žval ima paličasto telo kvadratnega preseka, ki prehaja v obročka okroglega preseka. Nekatere brzde imajo na žvalah dva obroča z vpisanim križem in z zobci na notranji strani. Stranici brzde dačanske vrste imata paličast srednji del, na katerem sta dve polkrožni ali pravokotni ušesci, in konca v obliki trikotnih ali pahljačastih krilc. Odlomek iz Židovarja predstavlja natanko polovico ene stranice. Kaj pa njegova starost? Že B. Gavela je latensko plast na tem najdišču pravilno datiral v stopnjo LT III, ki ustreza naši stopnji Beograd 3.⁸⁵ Tako datacijo dokazujejo tu odkrite keramične in kovinske najdbe. Navedem naj samo značilno dačansko keramiko,⁸⁶ kakršna se pojavlja tudi na številnih drugih poznolatenških naselbinah v jugoslovanskem Podonavju,⁸⁷ vrč z enim ročajem in izbočenim stožčastim vratom,⁸⁸ na katerem je za stopnjo Beograd 3 tako značilen vglajen okras,⁸⁹ poznolatenško ostrogo (sl. 1: 3),⁹⁰ fibulo vrste Jarak,⁹¹ slikano keramiko⁹² in odlomek pasne sponje vrste Laminci.⁹³ Datacija odlomka dačanske brzde z Židovarja se dobro ujema s starostjo drugih predstavnic te vrste, ki jih je W. M. Werner datiral v čas od leta 50 pred do leta 50 po n. š.⁹⁴

Iz povedanega sledi, da so bile v severni Jugoslaviji v srednjelatenški stopnji Beograd 2 v rabi keltske obro-

časte brzde (Čirikovac, Odžaci). Z nastopom poznolatenške stopnje Beograd 3 so te popolnoma izginile, zamenjale pa so jih brzde s podbradnico (Karaburma 16, Stari Slankamen, Roje pri Moravčah), na skrajnem vzhodu, ki je bil najbolj izpostavljen vplivom močne dačanske države, pa tudi brzde dačanske vrste (Židovar).

Železnodobne ostroge iz Jugoslavije

Na latenskodobnih najdiščih v Jugoslaviji so razen konjskih brzdi, ki sodijo h konjski opremi, odkrili tudi ostroge, s katerimi so konjeniki spodbadali svoje konje.

Stari Grki so jih začeli uporabljati v 5. stoletju pr. n. š. V primerjavi z že znanima pripomočkoma bičem in bodečo palico je bila ostroga novost, iz katere sta se komediografa Ferekrates in Krates ponorčevala z besedami, da »si jezdecu okrog pete vežejo bodečo palico« oziroma, da »uporabljajo bič na gležnju«.⁹⁵

V približno istem času kot Grki so po grobnih najdbah sodeč začeli nositi ostroge tudi halštatski konjeniki na današnjem Dolenjskem. V petih grobovih tamkajšnje poznohalštatske kulture je bila namreč poleg drugega po ena ostroga (Brezje, gomila VII, grob 16; Brezje, gomila XIII, grob 49; Dolenjske Toplice, gomila II, grob 23; Magdalenska gora, gomila IV, grob 32 – izkopavanje vojvodinje Mecklenburške; Vače, Klenik a, grob 68).⁹⁶ Vseh pet je bronastih. Na sredi polkrožno ukrivljenega trakastega loka imajo kratek trn, na koncih pa po eno luknjico.

⁷² Todorović (op. 3) sl. 7; M. Guštin, v: Keltski voz (1984), T. 5: 2.

⁷³ Zirra (op. 6) 137ss, Abb. 12.

⁷⁴ J. Todorović, Katalog praistorijskih metalnih predmeta (1971) 28, št. 96, T. 18: 4.

⁷⁵ Zirra (op. 6) 135s, Abb. 11: 7–9.

⁷⁶ Odžaci: D. Božič v: Keltoi (1983) 78, 80. – Čirikovac: Božič (op. 26) 318.

⁷⁷ T. Knez v: Keltske študije (1977) 108, tab. 8: 4,5.

⁷⁸ Todorović (op. 74) 160, št. 670, T. 73: 5.

⁷⁹ Knez (op. 77) 106.

⁸⁰ M. Guštin v: Keltske študije (1977) 72.

⁸¹ Knez (op. 77) tab. 3: 15.

⁸² N. Majnarić-Pandžić, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu (1970) 58s; D. Dimitrijević, Archeologické rozhledy 23, 1971, 571ss.

⁸³ a) B. Gavela, Keltski oppidum Židovar (1952) 19, št. 6, sl. 15: 8; b) B. Gavela, Zbornik Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta 13, 1976, 31ss, sl. 12: levo.

⁸⁴ Zirra (op. 6) 131s, Abb. 8: 1–7; W. M. Werner, Archäologisches Korrespondenzblatt 13, 1983, 235ss.

⁸⁵ Gavela (op. 83b) 32.

⁸⁶ Gavela (op. 83a) 21s, sl. 16–19.

⁸⁷ B. Jovanović, Starinar 28/29, 1977/78, 9ss.

⁸⁸ Gavela (op. 83b) sl. 9. – Prim. Božič (op. 26) 320, oblika 60.

⁸⁹ Todorović (op. 1) T. 3: 2; 31: grob 100,3; 36: 5; B. Jovanović, Starinar 24/25, 1973/74, 17ss, T. 1: 1–4.

⁹⁰ Gavela (op. 83b) sl. 12: desno.

⁹¹ Ib., 33, sl. 13. – Prim. Božič (op. 26) 320, oblika 43.

⁹² Gavela (op. 83a) 31, sl. 41; 42: 2. – Prim. Božič (op. 26) 320, oblika 53.

⁹³ Gavela (op. 83a) 18s, sl. 14: 1,2. – Prim. Babeš (op. 32) 209, op. 23. Werner (op. 84) 239.

⁹⁴ J. K. Anderson, Ancient Greek Horsemanship (1961) 87.

⁹⁵ K. Kromer, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 92, 1962, 192ss, Taf. 15: 1–3; B. Teržan (op. 44) 387, 398, Grob 23, T. 11: 8; H. Hencken, The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia (1978) 23, fig. 72: e. – Risbo groba z Vač in podatke o njem mi je ljubeznivo posredovala kolegica B. Teržanova.

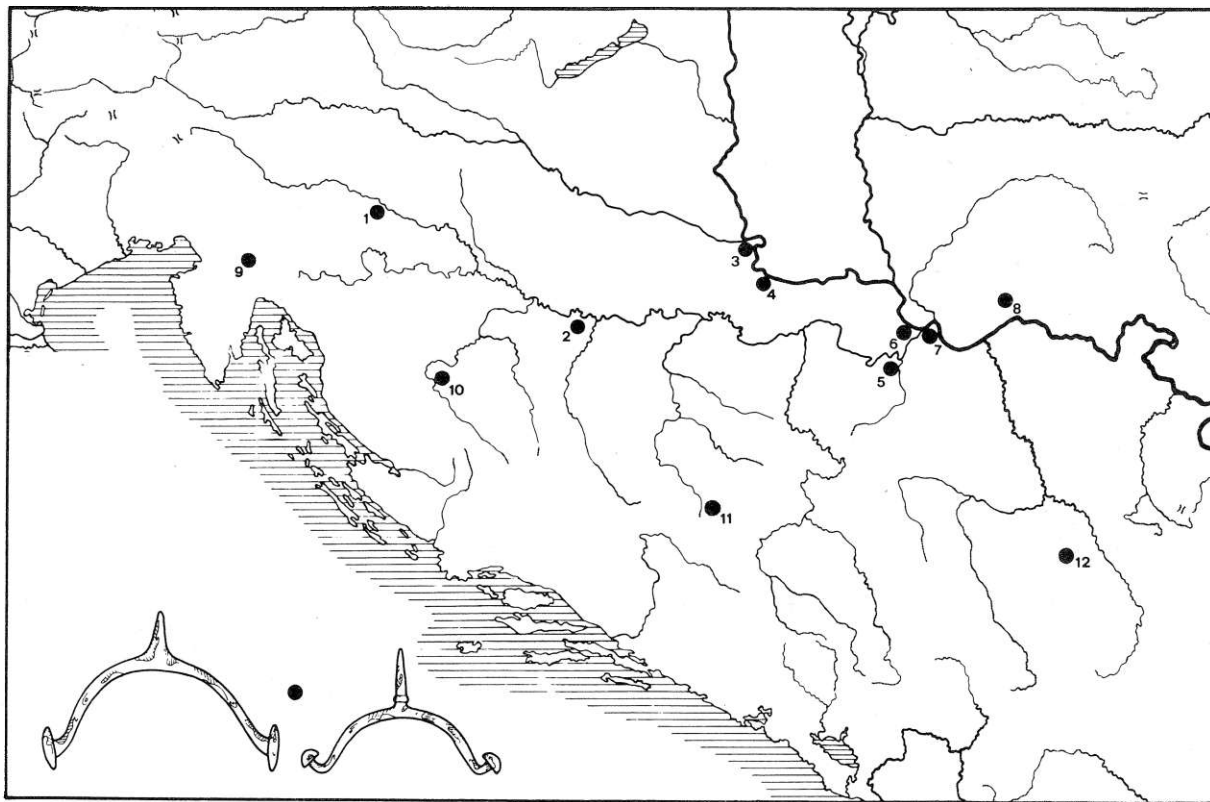
Za latensko dobo, in sicer za poznolatensko obdobje, pa so značilne ostroge z gumbastimi konci.⁹⁷ Običajno so železne, redkeje bronaste. Oblikovane so podobno kot ostroge poznohalštatske kulture na Dolenjskem, s to razliko, da je lok velikokrat žičnat, na koncih pa je po en polkroglast ali ploščičast gumb. Tako kot v poznohalštatskih tudi v poznolatenskih grobovih v Jugoslaviji nista bili nikoli dve ostrogi, ampak vsakokrat le po ena. To potrjuje domnevo, da je železnodobni konjenik uporabljal eno samo ostrogo.⁹⁸ Iz karte razprostranjenosti poznolatenskih ostrog z gumbastimi konci v Jugoslaviji (sl. 3) lahko razberemo še eno dejstvo:

uporabljali jih niso samo Kelti, prebivajoči v severnih predelih Jugoslavije, ampak tudi njihovi južni sosedje v osrčju Balkana.⁹⁹

⁹⁷ M. Jahn, *Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung* (1921) 6ss, Abb. 1–7.

⁹⁸ Anderson (op. 95); J. Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine* 4 (1927²) 710.

⁹⁹ Ta članek je razširjen referat, ki sem ga imel na simpoziju *Kronološki problemi poznega latena v Srednji Evropi in na Balkanu* 11. septembra 1983 v Brežicah. Risbe, ki so jih narisali Snežana Hvala, Eva Kocuvan in pisec, je stuširala Snežana Hvala. Za pregled angleškega povzetka dolgujem zahvalo Williamu Kerru iz Kanade.

Slika 3

Razprostranjenost poznolatenskih ostrog z gumbastimi konci v Jugoslaviji.

Ostroge z gumbastimi konci v Jugoslaviji

1. Drnovo pri Krškem (1 železen primerek)
A. Müllner, *Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des krainischen Landes-museums »Rudolfinum« in Laibach* (1900) Taf. 55: 8; S. in P. Petru, *Neviodunum – Drnovo pri Krškem* (1978) 67, tab. 22: 8.
2. Donji Laminci, latensko-rimsko grobišče (5 železnih primerkov)
Ć. Truhelka, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 13, 1901, 28, tab. 3: 17–21.
3. Dalj, latensko grobišče (1 bronast primerek)
N. Majnarić-Pandžić, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu* (1970) 22, 81, tab. 8: 5.
4. Sotin-Zmajevac, grob 1 (1 železen primerek)
N. Majnarić-Pandžić, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 6/7, 1972/73, 57, 65, št. 14, tab. 3: 2.
5. Zvečka pri Obrenovcu, zakladna najdba? (2 železna primerka)
J. Todorović, *Arh. pregled* 8, 1966, 62, tab. 10: 14,15; J. Todorović, *Katalog praistorijskih metalnih predmeta* (1971) 31, št. 112 in 113, T. 20: 3,4; 89: 40.
6. Zemun-Gardoš, »grob« (1 železen primerek)
S. Ercegović, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 2, 1961, 126, št. 9, 130s, tab. 3: 2; J. Todorović, *Kelti u jugoistočnoj Evropi* (1968) 77, 139, T. 4: 5.
7. Beograd-Rospi Čuprija, grob 30 (1 železen primerek)
J. Todorović, *Rospi Čuprija, nécropole de l'époque de La Tène à Beograd* (1963) Y 52: 1.
8. Židovar, naselje (1 železen primerek)
B. Gavella, *Keltski oppidum Židovar* (1952) 19, št. 5, sl. 15: 13; B. Gavella, *Zbornik Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta* 13, 1976, 17ss, sl. 12: desno.

9. Čepna pri Knežaku (1 železen primerek)
M. Guštin, *Arh. vestnik* 24, 1973, 484, sl. 3: 20; M. Guštin, *Notranjska* (1979) 33, tab. 3: 15.
10. Jezerine, grob 503 (1 železen primerek)
W. Radimský, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina* 3, 1895, 174, Fig. 553; 199s.
11. Debelo brdo pri Sarajevu, naselje (1 železen primerek)
F. Fiala, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina* 4, 1896, 68, Fig. 253.
12. Donja Toponica, grob 16 (1 železen primerek)
V. in L. Truhović, *Donja Toponica, dardanska i slovenska nekropola* (1970) 24, 38s, 86, št. 60.

About the dating of the horseman's grave 16 from Karaburma in Belgrade

Summary

Facts

The grave the dating of which we are dealing with in this paper was discovered in the great La Tène cemetery at Karaburma in Belgrade, which comprised 96 graves. This cemetery was published by Jovan Todorović in 1972.¹

Grave 16 was not found intact; it was already dug through.² In it only the parts of a horse and human skeleton, an iron bit with bronze rings on the mouthpiece³ and a bronze torc (Fig. 1: 5)⁴ were found. The torc is solid and has terminals in form of a point and socket, which are pierced and were joined by a rivet. The curb bit is of Thracian type.⁵⁻⁶

Previous datings

J. Todorović dated grave 16 to the third period of his chronological division of the La Tène period in the Yugoslav Danube region, in absolute terms to the time around 200 B.C.¹² He stated that in the graves no analogous specimens of the torc had been found and that therefore it was hard to determine the period in which it had been made. Nevertheless he supposed that it had appeared in the course of the 3rd century B.C. As to the bit, no analogous specimens were known to him either so that he believed that it was difficult to date it.¹¹

Z. Woźniak dated grave 16 from Karaburma to the early La Tène period.¹³ This dating is obviously based on the bronze torc, which is identical to the torc from Komarevo in Bulgaria,¹⁴ that was compared by Woźniak with the bronze torcs with point in socket, characteristic of the period La Tène B 1.¹⁵

J. Bujna was the last to deal with the dating of grave 16 from Karaburma. He dated it to the phase LT B2b of his own chronological division,⁴¹ which would approximately correspond to the older phase of the third period by J. Todorović.^{20, 21} Bujna didn't give any evidence for his dating. It is clear that he simply followed the dating of J. Todorović. The relative chronology proposed by Bujna shows several mistakes regarding the grave finds from Yugoslavia. We want to call attention only to some of them. Whereas he correctly dated some graves that Todorović thought to be more recent than they really are (for example graves 66, 71 and 111 from Karaburma), in the period LT B2, he put a lot of undoubtedly late La Tène (= LT D)²⁶⁻³¹ graves, that before him Todorović had dated wrongly,^{20, 23, 25} in his phases LT B2, B2/C1 and C1 (for example graves 14, 15, 4, 20, 21, 114, 123, 172 from Karaburma).^{19, 22, 24}

Our dating

The torc from the grave 16 at Karaburma (Fig. 1: 5) is *not to be compared* with similar torcs with point in socket, that are known from early La Tène graves,⁴³ for they never have riveted terminals. Analogous specimens of this torc are known to us from Komarevo in Bulgaria,⁴⁶ Zemun-Gardoš in Yugoslavia (Fig. 1: 1),⁵¹⁻⁵² Stradonice in Czechoslovakia,⁴⁷ Manching in Western Germany (Fig. 1: 4)⁴⁸ and the Magdalensberg (Štalenski vrh) in Austria.⁵⁷ The specimen from the Magdalensberg could reliably be dated into the second half of the 1st century B.C.⁵⁸ The torc from Komarevo was found in a grave together with a curb bit of Thracian type and can also be with great probability ascribed to the late La Tène period. The finds from the so-called horseman's grave at Gardoš in Zemun are of different ages⁵³⁻⁵⁵ and surely don't derive from one grave. In connection with the matter we are discussing it is important to establish that among these finds there is also a spur of the late La Tène period (Fig. 1: 2).⁵⁶ The examples from Stradonice and Manching can not be dated exactly, but according to the dating of the other torcs and to the age of these two important sites⁵⁰ a date into the late La Tène period would be most appropriate.

Such dating of the discussed type of bronze torcs would be supported also by dating of the curb bit from grave 16 at Karaburma, because bits of the same type were found in numerous *late La Tène* graves in Bulgaria and Roumania.⁶⁵

Therefore we must ascribe grave 16 from Karaburma to the late La Tène period.

The development of the harness by the Celts in northern Yugoslavia

The graves from Odžaci⁷² and Čirikovac⁷⁴ prove that in the middle La Tène period⁷⁶ in these regions typical La Tène ring snaffles were in use. In the late La Tène period they were replaced by the curb bits (the bit from grave 16 at Karaburma, a fragmentary one from Stari Slankamen^{78, 82} and two specimens⁷⁷ from the late La Tène cemetery⁸⁰ at Roje by Moravče, Slovenia). At the same time⁸⁵⁻⁹⁴ in the Banat also bits of Dacian type were used, as we can conclude on the basis of one fragment, found at Židovar, which was wrongly interpreted as a little axe, and in reality represents a part of a cheekpiece (Fig. 2).^{83, 84} Thus in northern Yugoslavia the development of the harness in the last centuries B.C. was similar to that in Transylvania, where in the periods LT B2 and LT C Celtic ring snaffles, and in the following period LT D mostly bits of Dacian type, but also curb bits, were in use.

Iron Age spurs in Yugoslavia

Spurs were used by the horsemen in the territory of modern Yugoslavia already in the 5th and 4th centuries B.C. This is proved by five bronze spurs, found in the graves of the late Hallstatt culture of Dolenjsko region.⁹⁶ Beside these, seventeen specimens of the widespread button spurs, typical for the late La Tène period,⁹⁷ are known to us from Yugoslavia (Fig. 1: 2, 3; 3). They were discovered mostly in graves, but also in settlements. In the late Hallstatt as in the late La Tène graves single spurs were found, which enables us to suppose that only one spur was used by an Iron Age horseman.⁹⁸ Taking into consideration the find spots of the late La Tène spurs in Yugoslavia (Fig. 3), we can conclude that they were worn not only by the Celts, inhabiting the northern regions, but also by their southern neighbours in the centre of the Balkans.